

Марія КАЧМАР (Львів)

ФІНСЬКИЙ ЗБІРНИК З ІСТОРІЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ

Church, State and Nation in Orthodox Church Music, the Proceedings of the Third International Conference on Orthodox Church Music. Juensuu 2010. 371 с.

8–14 червня 2009 р. в університеті фінського міста Юенсуу відбулася Третя міжнародна конференція з православної церковної музики, за матеріалами якої вийшов у світ збірник статей. Організувало цю зустріч Міжнародне товариство православної церковної музики (International Society for Orthodox Church Music — ISOСМ)¹. Ця конференція² — «Церква, держава і нація у православній музиці» — охопила широке коло питань: формування національних традицій церковної музики в Румунії, Болгарії, Україні, Сербії, Росії та ін., давня і сучасна практика літургійного співу, роль богослужбових книг, визначних постатей, композиторів православної музики. Окремі доповіді були присвячені темі української рецепції візантійського літургійного співу або торкалися її.

Подаємо їх перелік:

- Серафим Сеппала (Фінляндія). Музика у єрусалимському храмі в Апостольські часи, с. 27–38.
- Нікка Сеппала (Фінляндія). Св. Цецилія (Кікілія): мучениця-музика у східній і західній традиціях, с. 40–49.
- Юлія Артамонова (Росія). Хиландарський обиход: архаїчний стиль у нових мелодіях, с. 51–55.
- Наталія Рамазанова (Росія). Ідеї Московської державности в церковному співі XVI століття, с. 56–67 (с. 67–75 англ. мовою).

---

¹ Міжнародне товариство православної церковної музики (ISOСМ) було створено у 2005 році за підтримки Університету Юенсуу з метою надання дослідникам, композиторам, співакам і студентам можливості зустрічатися, обмінюватися досвідом та брати участь у конференціях (див. сайт <http://www.isocm.com/>).

² Попередніми були конференції на теми: «Традиції православної музики» (2005), «Композиція і спів у Православній церкві» (2007). Наступною, проведеною в 2011 році, є конференція «Єдність і різноманітність у православній музиці: теорія і практика» (див. сайт <http://www.isocm.com/conferences/2011/2011.html>).

- Марія Такала-Рощенко (Фінляндія). «Латинське» у «грецькому»: свято Тіла Христового XVII–XVIII століть: «рутенська» практика, с. 76–87.
- Даниїл Галадза (Канада). Церковний спів і спів у Галичині, 1900–1944: історичний і богословський огляд, с. 99–102.
- Мартін Абійський (Польща). Формування півчої традиції Супрасльського Благовіщенського монастиря: на основі рукописного Ірмологіону 1598–1601 в історичному аспекті візантійського впливу, с. 104–113 (с. 114–121 англ. мовою).
- Светлана Куюмджиева (Болгарія). Вивчення Октоїха: від Октоїха до Анастасиматаріону, с. 122–129.
- Світлана Полякова (Росія). Син. 319 і Воскр. 27 як група тріодей: про зміст святкування і систему відліку в тріодному циклі, с. 131–152.
- Емілія Ісмаель-Сіменталь (Мексика). Про Російську православну церкву у Мексиці і сучасну музичну практику, с. 153–168.
- Мелетіна Макаровська (Росія). Вивчення локальних богослужбово-півчих традицій старовірів, с. 159–164 (с. 165–170 англ. мовою).
- Жанна Боровова (Росія). Богослужбово-півча культура старообрядців-поморців прибалтійського регіону, с. 171–181 (с. 181–190 англ. мовою).
- Габрієла Окняну (Румунія). Нові результати передання припівів Філофея, с. 191–201.
- Йопі Гаррі (Фінляндія). Про багатоголосий спів Валаамського монастиря, с. 203–224.
- Костін Мойзіл (Румунія). Формування Румунської національної церкви, с. 225–231.
- Іван Муді (Англія). Традиції і створення болгарської православної церковної музики: праці Петера Дінева, с. 232–241.
- Вера Каріна (Сербія). Сербські церковні співи [Сербського церковного півчого] товариства м. Панчева як частки сербської культури, с. 242–253.
- Ніна Захар'їна (Росія). Дослідження російських літургійно-півчих книг XVII–XXI століть, с. 254–261.
- Галина Алексеєва (Росія). «Дольнее» і «горнее» у согласнику російської півчої азбуки XVII століття (БРАН, 32.16.18), с. 262–275 (с. 276–286 англ. мовою).
- Ірина Герасимова (Білорусь). Хоровий концерт XVII ст. «Вошел еси во церковъ» Миколи Дилецького: походження і рання виконавська практика, с. 287–299.
- Яакко Олкінуора (Фінляндія). Архієпископ Павло і дослідження співу Фінської православної церкви, с. 300–305.

- Богдан Дякович (Сербія). Нове відкриття Сербського національного стилю: проблеми сакральної архітектури, церковного мистецтва і церковної музики в пізні 1930-ті роки: зразок православної хорової музики Міленка Жівковича (1901–1964), с. 306–313.
- Рейчел Джеремая-Фулдс (Англія). Духовна незалежність чи культурна норма? Галина Уствольська і знаменний розспів, с. 314–326.
- Інґе Кройц (Німеччина). *Анабатмой* (цикл антифонів октоїха) у давніх російських рукописах і в традиції старовірів на основі джерел раннього XII і XVI–XIX століть, с. 327–340.
- Олександр Давидов, Сергій Старостенков (Росія), Вейкко Пурмонен (Фінляндія). Дзвони Успенської катедри, с. 342–345.
- Кетлін Бек (Канада). Співай Східну пісню до Господа, с. 347–355.
- Алла Генералова (Вірменія). 'Finding Asparagus at Christmas': Державність і Російська ідентичність у виконавській практиці історії Всеношної Рахманінова, ор. 37, с. 356–362.

Матеріали конференції охоплюють великий історичний період і широкий культурний простір. Особливу увагу приділено літургійним книгам. Про формування скороченої версії грецького Октоїха — *Анастасіматаріону*³, відповідником якого служить Воскресник слов'янський, — йдеться у статті *Светлани Куюмджиєвої*. Авторка розглядає чотири етапи розвитку цієї книги з XII до XIX ст., спираючись на широке коло слов'янських джерел. *Юлія Артамонова* розглядає музичні рукописи XIX ст. з колекції Хиландарського монастиря на Афоні, які містять слов'янські (кириличні) гимни з пізньовізантійською нотацією. Авторка порівнює цикл піснеспівів «на подобен» хиландарської версії із грецьким Ірмологіоном Петроса Лампадарія того ж століття. Проаналізувавши структуру, нотацію і мелодії піснеспівів із двох джерел, вона доходить висновку-припущення, що співова традиція хиландарського рукопису XIX ст. значно раніша, ніж її запис⁴. Збереження у слов'янській традиції прослави керівника держави ще із візантійських часів розглядає *Наталія Рамазанова*: у російських стихирарях XVI ст. поряд із російськими службами вшанування «царя» зустрічаються

³ До Анастасіматаріону вибирався репертуар воскресної (недільної) служби октоїха, доповнений піснеспівами Стихираря, головно «авторські» стихири: Анатолієві, Анастасієві, звідки, ймовірно, й походить назва книги Анастасіматаріон; див.: *Church, State and Nation*, с. 122–130.

⁴ З одного боку, відмінність від грецького рукопису прослідковується в орфографії невм, з іншого — цикл подібних зустрічається у раніших збірках XVI ст. хиландарської колекції під назвою *подобны избранныя*; див.: *Church, State and Nation*, с. 51–55.

служби візантійським, сербським, болгарським, руським, литовським правителям. Досліджуючи репертуар Тріоді двох слов'янських рукописів XII ст., *Світлана Полякова* зіставляє літургійну практику палестинської і константинопольської традицій та показує їх відображення у слов'янській традиції Студійського типікону. *Габрієла Окняну* з Румунії розкриває нові результати дослідження припівів Філофея⁵.

Серед доповідей є теми, присвячені композирам, які творили духовну музику у XX ст.: Петр Дінев у Болгарії (*Іван Муді*), Міленко Живкович у Сербії (*Богдан Дякович*), Галина Уствольська у Росії (*Рейчел Джерема-Фулдс*). *Ніна Захар'їна* в історіографічному огляді підсумовує дослідження про руські літургійні півчі книги⁶.

Доповіді Даниїла Ґаладзи (українця з Канади), Ірини Герасимової з Білорусії, Марії Такала-Рощенко з Фінляндії, Мартіна Абійського з Польщі були пов'язані з українською тематикою.

Мартін Абійський, розглядаючи піснеспіви нотолінійного Супрасльського ірмологіону 1598–1601 рр.⁷, порушує питання ісону у слов'янській літургійній практиці. В цьому Ірмологіоні містяться різні місцеві напиви, що свідчить про високий рівень співочої культури при монастирі. Особливе місце займає мултанський напів, який відображає пізньовізантійські впливи. Цікавим фактом є те, що візантійський стиль як у Супрасльському, так і Львівському ірмологіонах зафіксований нотолінійною системою: зокрема, Херувимська пісня з гласу⁸, про яку писав Юрій Ясіновський⁹. Мартін Абійський звертає увагу на візантійський спів як джерело формування киевопечерської спадщини, яка відображена, зокрема, у нотолінійному ірмологіоні кінця XVI ст. Незважаючи на перехід до іншої системи (нотолінійного) запису, — як вважає автор, — виконавська манера супрасльських напівів зберегла музичне мислення візантійської практики церковного співу.

⁵ Її відкрив румунський священик Теодор Сімедреа у XIX ст. Ці припиви зустрічаються у рукописах XV–XVII ст. під час поліелею на великі празники (*Church, State and Nation*, с. 191–201).

⁶ *Church, State and Nation*, с. 254–261.

⁷ Зберігається в Інституті рукопису НБУВ, I, 5391.

⁸ Автор неточно транскрибує деякі церковнослов'янські літери текстів українсько-білоруської редакції — наприклад, «ять» повсюди прочитує як «є», але це суто російська редакція, тоді як у нас частіше читається як «і», тож краще дотримуватися правил українського прочитання.

⁹ Ю. Ясіновський. Репертуар греческого напева в українских певческих сборниках // *Гимнология*, вип. 1. Москва 2000, с. 359.

Цікавим є питання зв'язків між західною і східною церковними культурами, що відображено в історії українського і білоруського церковного співу ранньомодерної доби¹⁰. Так, *Марія Такала-Роценко* звертає увагу на появу «латинського» Свята Тіла Христового у «грецькій» візантійсько-слов'янській літургійній практиці (на території, яка входила у Польсько-Литовську Річ Посполиту), у чому вбачає впливи Заходу і Сходу у Київській митрополії. Для гимнографії цього празника, служба якого збережена в українських і білоруських друкованих книгах XVII–XVIII ст., основою послужили нові слов'янські тексти, пов'язані з римо-католицьким обрядом, але створені за візантійськими зразками¹¹.

Даниїл Галадза, асистент Роберта Тафта в Римі при Pontifical Oriental Institute, розглядає літургійний спів Греко-католицької церкви Галичини XIX–XX ст. На прикладі репертуару богослужбових півчих книг — Ірмологіону 1904 р.¹², Гласопіснця Ісидора Дольницького¹³, напівника Полотнюка¹⁴, а також «Богогласника»¹⁵ (як джерела паралітургійної музики), аналізує церковний спів у Ставропігійській бурсі, парохіяльних церквах і катедрі св. Юра у Львові, Станиславові, церковний спів на еміграції. Згадує і про творчість українських композиторів та використання галицьких напівів у різних гармонізаціях¹⁶. Творчість Миколи Дилецького привернула увагу *Ірини Герасимової*, яка представила його невідомий твір «Вошел еси во церков». Ця стихира досить поширена в ірмолоях Київської церкви. Авторка, порівнюючи дев'ять зразків із ірмологіонів збірок Києва, Вільнюса і Москви, а також текстові редакції, ставить завдання знайти джерело, яке використав Микола Дилецький як основу хорového концерту. Композитор спирається на ірмолоїну традицію, вносячи певні текстові зміни, пов'язані з призначенням твору для архиєрейського богослужіння Московської Церкви¹⁷.

Тема конференції — «Церква, держава і нація у православній музиці» — свідчить про те, що церковний спів східного обряду становить інтерес не лише для сучасної церковної практики, але й з погляду пізнання його історії на широкому культурному просторі, який охоплює і сучасну Фінляндію. Розгляд української церковної монодії на міжнародних сучасних

¹⁰ Що проявилось у зовнішній формі — запровадженні нотолінійного письма.

¹¹ *Church, State and Nation*, с. 76–87.

¹² Львів: Ставропігійський інститут 1904 (фактично 1906 р.).

¹³ Львів: Ставропігійський інститут 1894.

¹⁴ Напівник церковний. Перемишль: Типографія Н. Джулинського 1902.

¹⁵ Львів: Ставропігійський інститут 1886.

¹⁶ *Church, State and Nation*, с. 88–103.

¹⁷ Там само, с. 287–299.

конференціях свідчить про важливість української сакральної музичної культури і для медієвістики, і для світового культурного простору загалом. Варто відзначити присутність і українських учасників на попередніх конференціях у Фінляндії — Олександра Козаренка, Мирона Максимова, Романа Гурка. Зауважимо також, що завдяки Марії Такала-Рощенко — організаторці фінської конференції — кілька років тому налагодилося наукове партнерство між університетом Юенсуу та львівськими Українським католицьким університетом й Національною музичною академією ім. М. Лисенка.